

PRILOZI ZA POVIJEST ROMA U DALMACIJI OD 16. DO 19. STOLJEĆA

IVO MIŠUR
Ladišina 15
HR-10000 Zagreb
ivo.misur@gmail.com

UDK 94(=214.58)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 25.01.2021.
Prihvaćeno/Accepted: 11.02.2021.

Prvi Romi u Dalmaciji su zabilježeni u drugoj polovici 14. stoljeća u Dubrovniku. U članku će se na temelju matičnih knjiga i arhivskih izvora od 16. do 19. stoljeća dokazati dugotrajna romska prisutnost diljem Dalmacije. Posebna pažnja će se pridati razdoblju oslobođenja od Turaka i dolaska Mlečana kad je dio zatečenih Roma prešao na kršćanstvo. Također će se istražiti odnos lokalnog stanovništva prema Romima te stereotipi o njima koji su već tada formirani.

Ključne riječi: *Romi, Dalmacija, 16. stoljeće, asimilacija, diskriminacija*

Uvod

Romi su se naselili na balkanskom poluotoku u srednjem vijeku. Dugo se vjerovalo da su došli tijekom osmanlijskih osvajanja (Vukanović, 1883, 22). Suprotno uvriježenom mišljenju izvori pokazuju da su bili prisutni još u 14. stoljeću, dakle skoro cijelo stoljeće prije Osmanlija. Povijest Roma u Dalmaciji je dio opće povijesti romske migracije na balkanski poluotok. U Dalmaciji se prvi put spominju u Dubrovniku 5. studenog 1362. godinu. Tada se spominju Romi Vlaho i Vitan koji su dubrovačkom zlataru dali u depozit osam *corigia* srebra (Mujić, 1952, 143-144). Pretpostavlja se da je tada u gradu živjelo stotinjak Roma te da su bili prisutni već nekoliko desetljeća (Petrović, 1976, 125-130). U srednjovjekovnom Dubrovniku je prisutna svijest o zasebnosti Roma što se očituje u naglašavanju njihova porijekla prilikom spominjanja u dokumentima. U najranijim dubrovačkim izvorima korišten je naziv Egipćani (*Egiptius, Jegupach*) koji je nastao na temelju pogrešne teorije o njihovom egipatskom porijeklu. U Dubrovniku se Rome bilježi i kao Cigane (*Cinganus, Cingalus, Zinganus, Azinganus*) od bizantske grčke riječi *atsinganoi* ili *athinganoi*, u značenju *nedodirljivi* (Petrović, 1976, 125). U

mletačkim izvorima od kraja 17. stoljeća prisutan je isključivo ovaj naziv (*Zingano, Cingano, Cigo, Zigo*).

Dubrovački Romi su većinom bili posluga po kućama, sitni trgovci, svirači i vojnici. Jedini romski kovači spominju se u Stonu (Berberski, 1979, 134). U Dubrovniku su stalno nastanjeni najprije u predgrađu Ploče gdje su živjeli sa ostalim stanovnicima (Petrović, 1976, 130-131). Romi su u Dubrovniku pripadali najnižim slojevima društva, ali su ravnopravno sudjelovali u gradskom životu. Dubrovačka Republika ih ni u kojem pogledu nije zakonski diskriminirala niti ograničavala (Vojak, Kovačev, 2017, 48).

Pošto se Romi u Dalmaciji prvi put spominju u Dubrovniku, utvrđivanjem njihova porijekla u ovom gradu, otkrio bi se romski migracijski pravac na istočnu obalu Jadrana. Analizu romske antroponimije u srednjovjekovnom Dubrovniku proveli su odvojeno Đurđica Petrović i Slobodan Berberski. Petrović je došla do zaključka da su prije dolaska u Dalmaciju živjeli u Srbiji, Bosni te albanskom primorju. Berberski je također smatrao da su doselili iz Albanije, ali je u svojoj analizi pronašao tragove grčkog porijekla. On je postavio teoriju da su došli iz južnih krajeva, a odbacio onu o migracijama s istoka tj. iz Srbije, preko Bosne (Petrović, 1976, 123–158; Berberski, 1979, 119–120). Romi su u Dalmaciju definitivno migrirali preko Grčke. Naime, oni se u Bizantskom Carstvu spominju u 9. stoljeću. Na Kreti su zabilježeni 1322., a u kontinentalnoj Grčkoj 1326. godine. Na Peloponezu se nalazilo naselje Giftoastrum tzv. Ciganska tvrđava. Značajno romsko naselje u grčkoj nalazilo se kraj grada Mordona. Na sjevernom grčkom otoku Krfu zabilježeni su 1326. godine, a tamo su živjeli i pedesetak godina poslije kada je otok prešao u vlast Anžuvina (Mujić, 1952, 40). Romska selidba je krenula iz Grčke preko Albanije. Naselivši se prvotno u najjužnijim dalmatinskim gradovima, postupno su se širili prema sjeveru. Dio kasnije doseljenih dalmatinskih Roma je zasigurno došao i preko Srbije i Bosne.

Neki strani izvori smatraju da psi dalmatineri (dalmatinci) nisu autohtoni u Hrvatskoj već da su stoljećima bili pratnja romskim drušinama te su na taj način migracijama s istoka dovedeni u Europu. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da su dalmatineri stoljećima pratili konjske kočije koje su Romi koristili prilikom migracija (Treen i Treen, 1992, 23). Postoji dakle mogućnost da je ova pasmina u Dalmaciju, po kojoj je dobila ime, doselila s Romima.

Dalmatinski Romi u dokumentima i putopisima

Arhivi i matične knjige spominju Rome diljem drugih mjesta u Dalmaciji. Romi su već u drugoj polovici 15. stoljeća stigli u krajeve sjeverno od Dalmacije o čemu svjedoči pismo mletačkog diplomata, Gerardusa de Collisa 1470. godine. On izvještava da u Modrušu kod Senja uslijed turskih osvajanja, broj Cigana, Morlaka i Bosanca neprestano raste (Laszowski, 1894, 4)¹. Naziv poznatog djela srednjovjekovne hrvatske književnosti *Jeđupka*, hvaranina Mikeš Pelegrinovića, napisana je 1525. godine. Iako nastala na tradiciji talijanskih cingareski njen naslov koji nosi specifično lokalno ime naslućuje da su Romi već početkom 16. stoljeća ostvarili kontakt sa stanovnicima hrvatskih otoka.

Solomon Aškenazi, poznati osmanlijski liječnik i diplomat, židovskog porijekla je na putu iz Venecije za Istanbul proputovao Dalmacijom. Dana 2. rujna 1574. godine je njegovu karavanu presreo osmanlijski zapovjednik (dizdar) obližnjeg Zemunika sa četrdeset svojih ljudi od kojih su većina bili Romi (Panciera, 2010, 250)².

Romi se rano spominju u trgovačkim ugovorima. Bili su trgovci konjima u Omišu već u drugoj polovici 16. stoljeća. Tako su 1575. godine Romi Luki Deskariću prodali tamnosmeđu kobilu. Iste godine je Ivan Baunić kupio dva elegantna konja s okruglim svijetlim raspršenim mrljama, također od Roma (*dalli Cingani*) (Florence-Fabijanec, 2015, 95).

U matičnim knjigama župe Bosiljna pokraj Splita se već u 16. stoljeću pojavljuju Romi. Frani i Antici uz čija imena stoji *Cingano* rodilo se dvoje djece 1588. i 1590. godine. S istim dodatkom je upisana 1604. godine Marina, kći Luke i Mande Grgurević, troje djece Mihovila i Margarite rođena od 1618. do 1625. te petero djece Frane i Margarite upisanih od 1635. do 1647. U matici umrlih je upisano da je Margareti Ciganki 1634. umrlo novorođenče. U popisu majstora je 1589. upisan Frano

¹ *et omni die cresce ii numero de Zingani, Morlachi, Bosnesi, et altre connatione;*

² Asve, Del.Costantinopoli, reg. 4, cc. 84r-85r, due decreti in data 2 settembre 1574 (che tra l'altro imponevano al Bailo di attendere il ritorno di Salomone); Asve, CX Rett., b. 302, S. Mazzucco, Zara 15 settembre 1574.: *la piccola compagnia subi le intimidazioni del comandante (dizdar) di Zemunik, che si presentò con 40 uomini «delli quali la maggior parte erano cingani (=zingari)» e con 6 cavalieri, che poi la seguirono fino a quando non ebbero ottenuto un paio di zecchini a testa...*

Cingano. Nije zapisano o kojem je točno zanatu riječ. Bezić-Božanić napominje da se u matičnim knjigama srednje Dalmacije tijekom 16. i 17. stoljeća javljaju pojedinci s oznakom *cingano* odnosno *zingano*, ali da ove obitelji još nisu istražene (Bezić,-Božanić, 1995, 207-208).

U katedralnoj crkvi sv. Stošije u Zadru je 21. prosinca 1627. na kršćansku vjeru prešla Orsola, kći Bokije *Cingana* iz obližnje Vrane. Dobila je kršćansko ime Magdalena. U istoj crkvi je 3. ožujka 1673. Pile Cingan iz Banja Luke postao Augustin (Sahin) (Dundović, 2017, 217). U katastru grada Nina se 1677. godine spominju Romi. Spominje se zidana kuća koju je djelomično izgradio Pietro Giacometti, a u kojoj je živio Nikola Ciganin (*Nicolo Cingano*) sa malim vrtom. Također je u jednoj drvenoj kući izgrađenoj od drveta kruške, a pokrivenoj šašom, živio Pierro Cingano (Jelić, 1901, 160 i 163)³. U popisu birača za izbor nadarbenika provedenog 1680. godine među mještanima Kaštel Lukšića, Kaštel Starog, Kaštel Novog, Kaštel Štafilica i Kaštela Lodi-Nehaj živjeli su stanovnici s prezimenima Ciga i Cingano (Luketin Alfirević, 2015, 62). U Posedarju je živio Giurat Cingano koji je 15. lipnja 1678. dao prilogu za obnovu crkve (Brković, 1995, 6).

U popisu izbjeglih obitelji u šibenskom zaleđu nakon Morejskog rata spominju se glavari obitelji koji su nesumnjivo bili Romi. Tako je 2. travnja 1684. u Rakitnici (danas zaleđe Vodica) popisan Ivan Ciganin (*Iuann Cingano*). U istom popisu se u Velimu spominje izbjeglica Marko Ciganin (*Marco Cingano*) (Kosor, 1979, 187). U velimskim maticama krštenih je 1691. upisano prezime Ciganović (Bajić-Žarko, 188, 74). Čak se u maticama otoka Brača 1687. godine spominje Katarina, žena ili kćer majstora Ivana Petračića, Roma iz Duvna. Također je na otok doselio stonski Rom Petar Pavunović, sin majstora Ivana (Bezić-Božanić, 2001, 37)⁴.

Dalmatinski providur je 6. prosinca 1682. nakon jednog nesmotrenog pokolja muslimana u Zemunik u stranu Mlečana, uputio pismo knezu Frani Posedarskom i Ivanu Krstitelju Ponti da

³ *Case parte in muro, e parte in masiera di Pietro Giacometti, habitate da lui, e da Nicolo Cingano, con poco horto; Muracche diverse quasi affatto distrutte delli Heredi Bojco, in una pero a pe pian n' habita Piero Cingano, coperta con falasco.*

⁴ *Catharina di mistro Zuanne Petracich cingano da Duuno e di Gasparine giugali; Thomaso figliuolo non legitimo naturale di Pietro Pauunouich di Mistro Zuanne Cingano della Citta di Stagno.*

presretnu tursku izviđajnu komisiju te da pokušaju umanjiti štetu. Između ostalog su im dane upute da nastoje umanjiti broj ubijenih Turaka, tvrdeći da je većinom bila riječ o Ciganima i Vlasima (Desnica, 1950, 245)⁵. Ovaj dokument svjedoči da su mletački diplomati bili uvjereni da su osmanlijskim službenicima životi njihovih romskih i kršćanskih podanika manje važni od drugih muslimana.

Romi su zasigurno prisutni i u drugim dijelovima Dalmacije za vrijeme osmanske vlasti. Sačuvani su i objavljeni pojedini osmanlijski defteri, popisi vlasnika zemalja među kojima se zasigurno nalaze i Romi međutim nije ih moguće identificirati jer im se antroponimija ne razlikuje od susjeda muslimana i kršćana. Može se jedino pretpostavljati da su neki pojedinci uz čija je imena stajao naziv zanimanja-kovač bili Romi. Poznati putopisac Evlija Čelebija koji je u 17. stoljeću proputovao balkanskim zemljama Rome spominje jedino Beogradu gdje su bili najbrojniji i živjeli su u tri mahale. Već su tada Romi bili marginalizirani te nisu zaokupljali Evlijinu pozornost (Čelebi, 1979, 84).

Pokrštavanje dalmatinskih Roma

Radi slabe istraženosti osmanlijskih arhiva iz toga doba (nalaze se u Istanbulu i pisani su arapskim pismom na arhaičnom turskom jeziku) nema objavljenih radova i izvora koji bi rasvijetlili povijest dalmatinskih Roma do kraja 17. stoljeća. Tada naime dalmatinsko zaleđe mirovnim sporazumima dobivaju Mlečani koji započinju izradu katastra novostečenog teritorija, a za mnoge župe se počinju redovito voditi matične knjige. U ovim dokumentima se sporadično spominju Romi u Dalmaciji koji su ostali i prihvatili novu vlast.

U Imotskom se spominju neke romske obitelji koje su tamo živjeli još i prije, a koje su pokrštene nakon mletačkog osvajanja (Vrčić, 2010, 3). Tako biskup Nikola Bijaković piše da 1719. godine pod imotsku tvrđavu došlo deset romskih obitelji islamske vjeroispovijesti sa ukupno šezdeset sedam članova. Nakon kraćeg poučavanja pokrštene su te su nastanjeni u Imotskom. Bavili su se poljoprivredom, a neki od njih i kovačkim zanatom (Vrčić, 2010, 13-14). Fra Stipan Vrljić krstio je u Imotskom 1720.

⁵ *Sopra tutto sarà necessario farapparire molto minore il numero de Turchi morti, di quello pretenderannoannotare, comprendendo li cingani e Morlacchi in tal occasione interfetti.*

jedanaest muslimana i dvanaest muslimanki. Može se pretpostaviti da je isti svećenik krstio spomenute romske obitelji i godinu dana prije. Svećenik u matičnim knjigama krštenih je upisivao dotadašnje muslimansko ime, a uz njega novo kršćansko. Radi izostavljanja prezimena nisu sačuvani podaci koje su obitelji potomci pokrštenih muslimana. U Mletačkom katastru koji je dovršen 6. prosinca 1725. za vrijeme uprave Nikole Errizza popisani su glavari obitelji Imotskog i Glavine. Prema glavnom Zemljišniku u Imotskom je zemlje imao Mijo Lutvić uz čije ime stoji oznaka *Ciganin*. U katastru je upisano da je dobio kuću u Varoši te da je bio kovač. Njegovo domaćinstvo je imalo sedam članova. Na obrađivanje su dobili četrnaest kanapa zemlje. U istom katastru zabilježene su Jela Rizvanova i Kata Rizvanova, također uz oznaku Ciganke. Očito je bila riječ o pokrštenicama jer je uz njihovo ime bilo ime njihova oca, očito muslimana, Rizvana. One su živjele u kućanstvu sa šestoro članova obitelji te im je država dodijelila dvanaest kanapa zemlje (Vrčić, 2010, 88-90). U obližnjem Prološcu dvanaest kanapa zemlje je dobila obitelj *ciganina* Ivana Pirića koja je imala sedam članova (Vrčić, 2010, 213). U Lovreću se iste godine kao vlasnik zemlje spominje Jure Pirić s tročlanom obitelji. Fra Vjeko Vrčić Piriće navodi kao jednu od obitelji koje su pokrštene 1719. godine (Vrčić, 2010, 327). Izvor za ovu tvrdnju mu je narodna predaja. O dugogodišnjem prisustvu Roma u Imotskom svjedoči da se u katastru iz 1725. godine spominje *Cigansko groblje* pokraj kojega su naseljene obitelji Grbavac i Sablijić. Obitavanje uz groblje daje naslutiti da se nalazilo u blizini ili u samom naselju (Vrčić, 2010, 223). U matičnim knjigama umrlih župe Imotski-Glavina 21. travnja 1733. upisana je smrt osobe navedene kao *Ciganin*, bez dodatne oznake prezimena (MKU Imotski, 1731-1761).

Romi su krajem 17. stoljeća prisutni i u Vrlici. Ovo naselje je oslobođeno od turske vlasti u listopadu 1688. godine, a već se 26. svibnja 1689. u maticama bilježi krštenje male *ciganke* Mandaline (*Karsti iedno diete cigansko komu nadi ime Mandalina i bi mu kuma Dorotija Jakeljić*)(MKR Vrlika 1688-1692). Vrličke matične knjige s početka 18. stoljeća sačuvane su fragmentarno. U njima se spominje Andrija Ciga (*Ziga*) 1721. godine kao kum Anti, sinu Jakova Jakelića i Cvite Lisičarević. Četiri godine poslije u popisu vjernika Splitske biskupije koji je 1725. godine izradio biskup Ivan Laghi u Vrlici 1725. nalaze se dva domaćinstva Nikole i Jure Ciganina s ukupno deset članova (Zelić-Bučan, 167, 285). Matične knjige pokazuju da su vrlički Jakeljići bili kumski

vezani s Cigićima. Ovo prezime se u 18. stoljeću osim u Vrlici spominje u Pakovu Selu kraj Drniša baš kao i Cigići (MKR Vrlika 1718-1728). Valja istaknuti da se prezime Cigić u katastru obližnjih Otavica spominje krajem 17. stoljeća. Blizu je i lokalitet *Cigića Hum* pokraj kojega se nalaze ruševine stambenog objekta za koji današnji potomci imaju predaju da su tamo njihovi preci živjelo još za vrijeme Osmanlija (ŠibenikIN, 2016).

U Vrlici je do danas ostao u uporabi neslužbeni, narodni, naziv jednog predjela u istočnom dijelu naselja - *ciganska kala*⁶. U blizini su živjeli Petrovići koji su se bavili kovanjem što je vidljivo u katastru gdje se kao imovina spominje kovačka peć. Međutim naziv ulice nije se odnosio samo na ovu obitelj. U jednom intervjuu u kojem opisuje svoje djetinjstvo književnik Milan Begović kaže da je kao dječarac *berekinao* po istočnim dijelovima rodne Vrlike zvanima Gaj i Jakar u kojima su stanovali *cigani* (Žeželj, 1980, 12). Također u okolici Vrlike iznad zaseoka *Duvnjaci u Matkovinama*, postoji lokalitet naziva *Ciganska gradina* (Milošević 1998, 66). Zanimljivo je da se u osmanskom defteru iz 1604. godine spominje da nahija Vrlika ima malo mjesta za bavljenje poljoprivredom te da su muslimani tamo većinom zanatlije oslobođeni raznih poreza. U samom popisu spominje se jedino zlatar Mehmed, ali je zasigurno bilo dosta i kovača što je tradicionalno romsko zanimanje (Spaho, 1985, 92).

O pokrštavanju dalmatinskih Roma svjedoči i zapis iz mletačkog katastra Dobropoljaca u kojem je upisan Martin Ciganin kojem je kao otac naveden Ramo (DAZD, 1755). Dakle, riječ je o muslimanskom imenu. Romi u 18. stoljeću žive i u Drnišu. U zadarskom državnom arhivu u fondu Mletački katastar dokument datiran 7. kolovoza 1750. navodi tri ciganske obitelji koje su nastanjene u Drnišu (*Famiglie di Cingani abitanti in Dernis*). Popisana je deveteročlana obitelj Grge Lutvića (*Gergo Lutuich*)⁷, Josipa Bilića (*Giosip Bilich*) i Martina Zrkovića (*Martin Zerkovich*). Svima je navedeno da su obrtnici (*faber*) (DAZD, 1750).

⁶ Dio lokalnih stanovnika tvrdi da su tu prije Drugog svjetskog rata živjeli talijanski Romi koji su nakon obiteljske tragedije odselili.

⁷ Moguće je da su drniški Lutvići potomci imotskih koji se tamo spominju u zemljišniku 1725. godine. U Imotskom se ova obitelj poslije toga ne spominje.

Začeci Romologije u Dalmaciji

Prvi koji je pisao o životu Roma u Dalmaciji bio je opat Alberto Fortis talijanski teolog i prirodoslovac koji je napisao putopis *Put po Dalmaciji (Viaggio in Dalmazia)* 1774. godine. Fortis tijekom 1774. godine piše da je Karakašica u okolici Sinja bila siromašno selo koje je gotovo u potpunosti bilo naseljeno *Ciganima*. Stanovnici su litalice te su zbog skitnje *pokvareni preko svake mjere*. Fortis daje zanimljiv podatak da je u Dalmatinskoj Zagori mnogo *ciganskih* obitelji koje se mirno bave zemljoradnjom. Kao najčešći romski zanat navodi kovanje za koji putopisac smatra da im je to prirođena vještina. Dio dalmatinskih Roma se bavio kroćenjem konja. Jezik kojim govore je različit od okolnog stanovništva (Fortis, 1984, 197). Ivan Lovrić, pisac iz Sinja koji je studirao filozofiju u Italiji napisao je *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice (Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivicza)*, tj. osvrt na Fortisov putopis. Između ostalog dotakao se Fortisova prikaza Roma u okolici Sinja u kojem je i sam živio te je zasigurno situaciju, ljude i običaje poznavao bolje od talijanskog opata. Lovrić u svojoj kritici potvrđuje da su u selu Karakašici kraj Knina *stanovnici gotovo sami cigani*. Morlaci tj. okolno stanovništvo smatra da su različiti od njih po *crtama lica, mrkoj koži i prepredenosti*. U dalmatinsku unutrašnjost se proširila predaja da su došli iz Egipta na sanducima bubnjeva u koje su *udarali po zanatu, a taj im je zanat ostao i dana kad se teritorijalne čete zovu na oružje i u svim javnim funkcijama*. Ovdje autor daje važan podatak da su Romi u vojnim pohodima bili bubnjari. Lovrić ispravlja Fortisa u vezi jezika tvrdeći da Romi pričaju *slovinski* koji nije nimalo različit od okolnog stanovništva osim što oni *govore malo kroz nos*. Također kritizira Fortisov preoptimističan i naivan pogled na romski život tvrdeći da *Krasti, varati i baviti se lopovlukom to su njihove glavne vještine*. Zatim donosi zanimljivosti iz životopisa jednog Roma iz Karakašice – Filipa Nasića. Domišljati Rom se bavio skitnjom te je najprije jedno vrijeme živio u Osmanskom Carstvu, najvjerojatnije Bosni i Hercegovini gdje je postao musliman te se oženio. Potom je ukrao dokumente uglednom muslimanu te odselio u Austriju. Tamo se predstavljao kao bosanski veledostojnik koji se odrekao islama. Lovrić navodi da mu je radi toga kum na krštenju bio sam austrijski car Josip II. koji mu je dao službu od koje je mogao

pristojno živjeti. Tek nakon nekog vremena u Austriji se zatekao jedan dalmatinski franjevac koji je prepoznao Nasića te ga je ucjenjivao da će ga razotkriti. Nasić je plaćao za fratrovu šutnju dok je to mogao financijski podnijeti nakon čega je pobjegao ponovno u Bosnu. Tamo je ponovno uspio zavarati okolinu izdavajući se za liječnika. Nakon nekog vremena odselio je u Veneciju, a potom u Padovu gdje je tada živio Lovrić. Tamo se predstavljao kao musliman koji je *prosvijetljen od natprirodne moći* krenuo u Rim kako bi se krstio. Jedan tamošnji velikaš mu je obećao doživotno uzdržavanje ostane li u Padovi, ali je Nasić od straha da ga Lovrić ne raskrinka odlučio otputovati u Rim. U Svetom gradu je priča o hodočašću pokrštenog muslimana došla i do pape Klementa XIV.⁸ Filip Nasić iz Karakašice je poslije dobio posao čuvara na vratima princa Napuljskog kraljevstva. Lovrić o Nasićevima suseljanima piše da se romski kovački zanat sastoji od kovanja konjskih potkova i čavala. Radi ovoga se morlački kovači uopće ne bave kovanjem ovih sitnica. Lovrić dakle, posve jasno razlikuje morlačke i romske kovače (Lovrić, 1948, 37-39).

Osim Nasića Fortis i Lovrić ne spominju druge obitelji u Karakašici. Međutim u popisu stanovnika ovog sela iz 1783. godine mogu se pronaći druga prezimena romskog porijekla. Popisana su sljedeća domaćinstva: Ante Bulaja (12), Pavao i Dujo Balajić (2), Marko, Luka i Petar Medija (3), Josip Bikić s tri brata i staricom (5), Mate Grabovac (11) i Ivan Derviš (1) (Soldo, 1997, 43). Ova prezimena ponešto se razlikuju od onih krajem 17. stoljeća. Godine 1690. u Karakšici je živjelo sedamdesetak stanovnika. Glave obitelji bile su: Marko Dermešević, Petar Vusinović, Marko i Ivan Gaurinović, Nikola Brajković, Vice Trogleanović, Jure Nasić, Nikola Krstalić, Jure i Vice Strdurović, Ivan i Jure Ziljić, Stjepan Medijić, Mijo Piljević i Grgur Nakić. Navedeni su bili starosjedilačko stanovništvo koje je nakon oslobođenja od Osmanlija ostalo živjeti na svojim posjedima pod novom mletačkom vlašću. Neki od njih bili su pokršteni (Soldo, 1995, 35). U stanju duša s početka 19. stoljeća u Karakašici su popisane sljedeće obitelji Nasić, Bikić, Librenjak, Balajić, Atlaga, Medija i Grabovac-Stupalo, Bulaja, Derviš. Derviše se ne nalaze u stanju duša s početka 19. stoljeća. Tada se ponovno pojavljuju Nasići. Nije razjašnjeno zašto ih nema na popisu iz 1783. godine.

⁸ Lovrić pogrešno piše da je riječ o papi Benediktu XIV. Klement XIV. je bio papa od 1769. do 1774. te je u tom razdoblju Filip Nasić dospio u Rim.

U svim popisima ovog sela je značajan broj neoženjenih muškaraca što je vjerojatno posljedica lutalačkog načina života. Danas u Karakašici postoji lokalitet Ciganski bunar koji se spominje već u 18. stoljeću prilikom razgraničenja Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Karakašice se nalaze u okolici Sinja te su se nalazile unutar tamošnje župe. U sinjskim matičnim knjigama iz 18. stoljeća spominje se prezime Cigo. Tako je 25. ožujka 1748. umro Ilija Cigo (*Elias Zigo*) (MKU Sinj, 1728-1748). O prisustvu Roma u Sinju pisao je i austrijski car Franjo. On je u svom dnevniku 11. lipnja 1818. godine tijekom posjeta Sinju zabilježio da u gradu ima nekoliko *cigana* (Krmpotić, 2002, 45).

Sinjski Romi bili su isključeni iz društvenog života. Diskriminacija i socijalna marginalizacija bila je administrativno potvrđena tijekom najvažnijeg događaja u godini – sinjske alke. U Statutu Alke iz 1833. godine definira se da je sudjelovanje dozvoljeno *svakoj osobi, bilo iz varoši ili iz njegova starog teritorija*. Međutim *isključeni su cigani, mesari i krčmari, te sve osobe koje su poznate radi rđava vladanja, kao i oni koji su bili suđeni radi počinjenog krivičnog djela* (Statut, 1833, gl.II). Dvadesetak dana prije alke počinjale su *Vježbe*. U njima je mogao sudjelovati širi krug natjecatelja uključivši i strance. Svima je bilo dozvoljeno vježbati *izuzev cigana i mesara* (Statut, 1833, gl. V). Pomno definirane zabrane u statutu s početka 19. stoljeća pokazuje da je u Sinju bilo lokalnih Roma te da su neki možda htjeli i trčati alku, međutim to im je statutom onemogućeno. U Sinju se i danas jedan dio grada naziva *ciganska mala* (skraćeno od mahala) te lokalitet Ciganske ledine. Oznaka porijekla *Cingani* se početkom 18. stoljeća bilježi i u kninskim rimokatoličkim maticama (Bajić-Žarko, 1988, 77).

Osim Fortisa i Lovrića o dalmatinskim Romima je pisano i početkom 19. stoljeća. Poglavar Splita Henrik Reha ostavio je u svom izvještaju prikaz gospodarskog, društvenog i kulturnog stanja splitskog okružja na osnovi vlastitih zapažanja i dobrog poznavanja prilika, a u čemu su mu pomagali i podčinjeni suradnici, kao i tadašnja splitska inteligencija s kojom je poglavar surađivao. Poglavar Rehe piše da su tadašnji Splicićani potomci raznih nacija i doseljenika. Između ostalih spominje i Cigane.

Od tih Cigana žive još obitelji u Sinju i Vrlici. Ne zna se kada su došli u Dalmaciju, ali čini se davno. Bili su uvijek siromašni i prezreni, nisu se ženili sa drugim obiteljima, tako da im se broj smanjio. Ali se čini da je takav odnos počeo nestajati, i već su se neki oženili sa ne Ciganima. Oni se ne razlikuju od

drugih Vlaha i nije to zbog boje kože koja je tamnija i njihove golotinje u prvim godinama. Oni su katolici, govore jezikom dalmata, i njihova odjeća, običaji i moralne karakteristike su kao i dalmatinaca Vlaha. Glavno im je zanimanje kovačija, a izrađivali su i kovali poljoprivredna pomagala grubo obrađena ili potkove za konje i brave (Rehe, 1822; Alaupović-Gjeldum, 2000, 47).

Znakovito je što poglavar spominje Vrliku i Sinj. Rehe kao razlog demografske depopulacije Roma u Dalmaciji navodi etničku endogamiju⁹. U Dalmaciju su zalazili i Romi iz susjedne Bosne i Hercegovine o čemu piše putopisac J. Gardner Wilkinson. On je na svom proputovanju 1848. godine zamijetio da su u Dalmaciji jedine skitnice Romi koji većinom dolaze iz Turske (Bosne i Hercegovine) te navodi da ih lokalci zovu *Zigani/Zigani* (Wilinson, 1848, 174). Romi su zasigurno živjeli i u drugim gradovima diljem Dalmacije. Tako, književnik Ivan Slamnig koji je odrastao u Metkoviću tridesetih godina 20. stoljeća piše između ostalog i o porijeklu stanovništva te spominje da su pojedine metkovske obitelji potomci Roma (Slamnig, 1999, 44).

Romologija se u Hrvatskoj i Europi naglo razvija u drugoj polovici 19. stoljeća kada su dalmatinski Romi već asimilirani u većinsko stanovništvo. Potvrda za ovu tezu pronalazi se upravo u romološkim tekstovima 19. i 20. stoljeća u kojima se Romi u Dalmaciji, izuzev srednjovjekovnih dubrovačkih, uopće ne spominju. Unatoč negativnim stereotipima već krajem 18. stoljeća, te diskriminaciji u Sinju, Romi su bili uspješno integrirani u dalmatinsko društva. Njihovo nepoznavanje romskog te govorenje hrvatskog jezika pridonijeli su integraciji, baš kao i sjedilački način života. Specifičnost dalmatinskih Roma do 19. stoljeća bilo je njihovo demografsko slabljenje odnosno smanjivanje brojnosti zbog endogamije. Početkom 19. stoljeća kod malobrojne zajednice zamjećuje se uznapredovala egzogamija, ženidba s ne-Romima. Svi navedeni faktori omogućili su asimilaciju dalmatinskih Roma u većinsko hrvatsko stanovništvo do polovice 19. stoljeća.

O dugogodišnjem prisustvu Roma svjedoči i toponomastika. U Dalmaciji postoji više lokaliteta poput *Ciganske glavice* u selu Vidonje kraj Metkovića te *Ciganski potok* u Mučkom polju (Urbos, 2010, 80). U Donjem Prološcu kraj Imotskog u zaseoku Čujići sačuvan je tzv. *ciganski grob* na kojem je postavljen srednjovjekovni križ. Ovaj lokalitet je mjesto pučke

⁹ Ženidba unutar iste zajednice

pobožnosti (Urbos, 2018, 44). U Nadinu kraj Zadra sačuvana su trideset dva humka na lokalitetu *Cigansko groblje* (Zadarska županija, 2013, 118).

Zaključak

Romi su u Dalmaciju došli najkasnije krajem 13. stoljeća. Prvi doseljenici zabilježeni u Dubrovniku vode porijeklo od grčkih Roma koji su preko Albanije doselili u Dalmaciju. Kasniji romski doseljenici došli su vjerojatno preko Srbije i Bosne. Već se u 16. stoljeću nalaze u dalmatinskim trgovačkim ugovorima. Pojedinci s oznakom porijekla *Cingano* se bilježe u matičnim knjigama više mjesta u Dalmaciji tijekom 16. i 17. stoljeća. Nakon mletačkog zauzimanja Dalmacije dio Roma je odselio, a oni koji su ostali su pokršteni. Sporadično se spominju u katastarskim popisima te matičnim knjigama. Redovito su o njima izvještavali strani putopisci. Narodni naziv za Rome bio je *Jeđupci* i *Cigani*. Za Karakašicu se zna da je krajem 18. stoljeća bilo selo s većinskim romskim stanovništvom. Dalmatinski Romi bavili su se kovanjem i uzgojem konja. Početkom 19. stoljeća najviše ih je živjelo u Vrlici, Sinju te Splitu i okolici.

Romi su u Dalmaciji članovi zadužbina, ravnopravni trgovci te se upisuju u matične knjige. Iako od 16. do 18. stoljeća ne postoje propisi kojima se Romi diskriminiraju ipak među ne-Romima postoje negativni stereotipi o ovoj etničkoj zajednici koje je krajem 18. stoljeća objavio Ivan Lovrić. Dokazi o sistematskoj diskriminaciji Roma tijekom 19. stoljeća u Dalmaciji nalaze se u statutu sinjske alke 1833. godine. Sudjelovanje u ovoj društvenoj igri je zabranjeno određenim zanimanjima te Romima, kao jedinoj etničkoj skupini na koju se odnosi ograničenje. Pošto je u vrijeme kada je statut napisan u Sinju bilo Roma koji su tamo živjeli generacijama, dolazi se do zaključka da su Sinjani diskriminirali svoje sugrađane. Ovo potvrđuje zabrana sudjelovanja u manje važnoj igri *Vježbi*, u kojoj je sudjelovanje omogućeno svim zanimanjima, čak i strancima, osim Romima. Njihova diskriminacija i isključivanje iz najvažnijeg događaja u društvenom životu Sinja bilo je apsolutno.

Autohtoni dalmatinski Romi prihvatili su sjedilački način života i kršćanstvo te su se tijekom stoljeća asimilirali među domaćim stanovništvom. Važni faktori u gubljenju romskog identiteta bili su nepoznavanje romskog jezika i njihova malobrojnost. Među nekim obiteljima sačuvala se predaja o

romskom porijeklu, međutim mnoge od njih odbacuju svoju prošlost radi današnje negativne društvene percepcije o Romima. Današnji malobrojni dalmatinski Romi koji se tako i izjašnjavaju su doseljenici iz sjeverne Hrvatske te Bosne i Hercegovine.

Literatura

- Alaupović-Gjeldum, Dinka. 2000. Izvještaj poglavara Rehe o prilikama u Splitskom okrugu u godini 1822. *Ethnologica Dalmatica*, br. 9. 41-62.
- Bajić-Žarko, Nataša. 1988. Najstarija sačuvana matična knjiga dijela dalmatinske zagore 1679-1710 i njezini antroponimi. *Čakavska rič*, vol. XVI, br. 2,
- Berberski, Slobodan. 1979. 'Romi u pretprogoniteljskoj eri. *Zadarska revija* 28, br. 4, Zadar, 415–422.
- Bezić-Božanić, Nevenka. 1995. Živalj Bosiljke – Marine od godine 1583. do 1800. *Čakavska rič*, vol. XXIII, br. 1-2, 175-215.
- Bezić-Božanić, Nevenka. 2001. Stivanska imena i prezimena 17. i 18. stoljeća. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 10. 29-48.
- Brković, Milko. 1995. *Posedarje/presjek kroz povijest*, Posedarje: Općina Posedarje
- *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818*. 2002. prijevod s njemačkoga Ljudevit Krmpotić, Hannover: Hrvatski zapisnik,
- Čelebi, Evlija. 1979. *Putopis*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Desnica, Boško. 1950. Istorija kotarskih uskoka 1646-1684. sv. I, Beograd: Naučna knjiga.
- Dundović, Zdenko. 2017. Pokršteni Turci u Zadru u 17. stoljeću prema maticama krštenih katedralne župe sv. Stošije. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. , br. 59, 191-221.
- Florence Fabijanec, Sabine. 2015. Uloga životinja u gospodarskome životu srednjovjekovnih dalmatinskih komuna. *Animalia, bestiae, ferae...: o životinjama u povijesti na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić. Poreč: Zavičajni muzej Poreštine, 69 – 100.
- Fortis, Alberto. 1984. *Put po Dalmaciji*, priredio-Josip Bratulić, Zagreb: Globus –Tisak.

- Jelić, Luka. 1901, Spomenici grada Nina. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, vol. 5, br. 1, 184-192
- Kosor, Karlo. 1979, Drniška krajina za turskog vladanja, *Kačić zbornik franjevačke provincije presvjetlog otkupljenja*, sv. 11, Split, 125-194
- Lovrić, Ivan. 1948. *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.
- Luketin Alfirević, Antonia. 2015. *Antroponimija Kaštela*, doktorski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Splitu
- Milošević, Ante. 1998. *Arheološka topografija Cetine*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split.
- Mujić, Muhamed. 1952. 'Položaj Cigana u jugoslavenskim zemljama pod osmanskom vlašću, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 57, 137-193.
- Panciera, Walter. 2011. Tagliare i confini: la linea di frontiera Soranzo-Ferhat in Dalmazia (1576), *Studi storici dedicati a Orazio Cancila, Associazione Mediterranea, Palermo*, 237-272.
- Petrović, Đurđica. 1976, 'Cigani u srednjovjekovnom Dubrovniku', *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, vol. 13, br. 1, 125-145.
- "Pogledajte kako su se u Pakovom selu zabavljali Cigici", *ŠibenikIN*, <https://www.sibenik.in/zupanija/pogledajte-kako-su-se-u-pakovom-selu-zabavljali-cigici/60580.html> (pristupano 08.01.2020).
- Slamnig, Ivan. 1999. *Barbara i tuttti quanti... - Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga
- Spaho, Fehim. 1985. Jedan turski popis Sinja i Vrlike iz 1604. godine, *Acta historico-oeconomica iugoslaviae*, vol. 12, 21-120.
- Soldo, Fra Josip Ante. 1995. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću, knjiga prva*, Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
- Soldo, Fra Josip Ante. 1997. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću, knjiga druga*, Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
- Statut Viteškog alkarskog društva, Sinj. 1833.
- Vrčić, Fra Vjeko. 2010. *Plemena Imotske krajine*, Imotski: Općina Imotski
- Vojak, Danijel i Kovačev, Neven. 2017. Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću, *Cris*, vol. 19. br. 1, 47-54.

- Treen, Alfred i Treen, Esmeralda. 1992. *The New Dalmatian: Coach Dog - Firehouse Dog*, Howell Book House.
- Laszowski, Emil. 16.9.1894. Povjestna crtica o ciganima, *Narodne novine*, br. 211. 4-5.
- Vukanović, Tatomir. 1983, *Cigani u Jugoslaviji*, Vranje: Nova Jugoslavija.
- Wilkinson, J. Gardner. 1848. *Dalmatia and Montenegro: with a journey to Mostar in Herzegovina, and remarks on the Slavonic nations; the history of Dalmatia and Ragusa; the Uscoc*, London
- Zelić-Bučan, Benedikta. 1967. Popis stanovništva Splitske biskupije 1725. *Radovi Historijskog arhiva u Splitu*, sv. 6, Split.
- Žeželj, Milan. 1980. *Pijanac života: životopis Milana Begovića*, Zagreb: Znanje.

Izvori

- Archivio di Stato di Venezia, *Del.Costantinopoli, reg. 4, cc. 84r-85r, due decreti in data 2 settembre 1574 (che tra l'altro imponevano al Bailo di attendere il ritorno di Salomone)*;
- Archivio di Stato di Venezia, *CX Rett., b. 302, S. Mazzucco, Zara 15 settembre 1574.*
- DAZD, fond Mletački katastar, Stanovnici Imotskog i Glavine prema glavnom Zemljišniku koji je proglašen 6. prosinca 1725. pod upravom Nikole Errizza;
- DAZD, fond Mletački katastar, Kutija 35: Katastar područja Knin i Drniš (1755 i 1756)- sadrži popise 36 sela, obitelji i njihovih posjeda(čestica) po zakonu iz 1755 i 1756. godine, statistički popis zemlje po selima.
- DAZD, fond Mletački katastar, Kutija 6-7: Katastar područja Zadar (Contado superiore di Zara) izmjerio Cosmo Faventini 1709. g.; popisi po obiteljima, popis zemljišta tabelarni i linearni uvezeni u manje knjižice
- *Glavni plan razvoja turizma Zadarske županije 2013-2023*. Zadar, 2013.
- *Izmjene i dopune prostornog plana uređenja općine Muć*, Urbos d.o.o., Split, 2010.
- *Izmjene i dopune prostornog plana uređenja općine Podbablje*, Prilog 1, Urbos d.o.o. Split, 2018.

- Matična knjiga rođenih Vrlika 1688-1692.
www.familysearch.com
- Matična knjiga rođenih Vrlika 1718-1728.
www.familysearch.com

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF ROMA PEOPLE IN DALMATIA FROM THE 16TH TO THE 19TH CENTURY

(Summary)

The first Roma in Dalmatia were recorded in the second half of the 14th century in Dubrovnik. This article proved long-term Roma presence throughout Dalmatia. Roma people are mentioned in numerous archival sources from the 16th to the 19th century. Dozens of Roma families converted from Islam to Christianity at the beginning of 18. century when Dalmatia was liberated from Turks. Stereotypes about Roma were present in Dalmatia at the end of 18th century but Roma weren't systematically discriminated except in Sinj. There they were forbidden to participate as contestants in most important social event of the year- game knowns as Alka. At the end of 18. century Roma people in Dalmatia didn't speak Roma lanugage and mostly abandoned nomadic way of life. This and their succesful integration in society are main reasons for their succesfull assimilation into Croatians. Descendants of these Roma people who lived in Dalmatia in 18. century were assimilated. There are rumours about their heritage but most of families keep it as secret because of stygma it brings.

Keywords: *Roma people, discrimination, Dalmatia, assimilation*